

Bényei Miklós

Huszonöt éves a debreceni informatikus könyvtáros képzés

Hazánkban meglehetősen későn, csak az 1948/49-es tanév második félévében indult meg az iskolarendszerű könyvtáros-képzés a budapesti Pázmány Péter (hamarosan: Eötvös Loránd) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Ha a franciaországi kezdetekhez viszonyítunk, az időbeli különbség csaknem másfél évszázados, de az eltérés a németországi és az észak-amerikai (USA) próbálkozásokhoz képest is több mint hat évtized. Közben azért a tudományos és szakkönyvtárak munkatársai számára a tizenkilencedik-huszedik század fordulóján, majd a harmincas évek második felében szerveztek magas színvonalú tanfolyami oktatást, a közművelődési jellegű fiókkönyvtárak dolgozóit pedig a Fővárosi Könyvtárban oktatták. A tiszteletdíjas könyvtárosok a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek támogatásával kaphattak képzést – szintén rövid tanfolyami keretekben.

A magyarországi egyetemi szintű képzés – főleg Kovács Máté professzor széles látókörű, és az ún. kapcsolati tőkét jelentékeny mértékben hasznosító munkássága nyomán – viszonylag gyors ütemben fejlődött. Már az ötvenes évek elejétől megindult a főiskolai képzés, ami fokozatosan bővült. Erre szükség is volt, mert a könyvtárak száma emelkedett, és a belső szakmai munka is érzékelhető mértékben fejlődött. A hetvenes években – a hazai könyvtárügy egyik felfelé ívelő szakaszában – a szakemberellátásban mindinkább feszültséghez vezetett, hogy egyetemi oklevelet csak egyetlen helyen lehetett szerezni. A vidéki könyvtárak és szakirodalmi tájékoztató intézmények, részlegek így alig-alig tudtak diplomás könyvtárosokat alkalmazni. Ráadásul a könyvtári szolgáltatások – és ezzel egy időben a könyvtár- és tájékoztatástudomány művelői – egy merőben új kihívással kerültek szembe: a számítástechnika és az informatika alkalmazásának lehetőségével és szükségességével.

A szakmai közvélemény ekkortájt vetette fel, majd egyre határozottabban sürgette a második egyetemi képzőhely létrehozását. Az objektív feltételek (a tág

könyvtári környezet, mindenekelőtt a második nemzeti könyvtárként működő egyetemi könyvtár) és a megfelelő személyi adottságok megléte szinte magától értetődővé tette, hogy ennek helye Debrecen legyen. A nyolcvanas évek derekára a művelődési kormányzatot is sikerült meggyőzni, és 1986-ban megszületett a kedvező döntés. A Kossuth Lajos Tudományegyetem akkori – zömmel természettudós – vezetői, és az 1987-ben felkért szakértői bizottság tagjai sajátos arculatot kívántak adni a debreceni szakképzésnek. Igazodni akarva a könyvtári munka és a szakirodalmi tájékoztatás új vonulataihoz, az újfajta követelményekhez, vagyis a nemzetközi trendekhez, a hazánkban akkor még újdonságnak számító, a budapesti és főiskolai bölcsész-orientált képzéstől különböző, interdiszciplináris jellegű informatikai irányultságot fogadták el vezérvonalnak, meghatározó profilnak. A Művelődési Minisztérium illetékesei egyetértettek az elképzeléssel, a könyvtári osztály anyagilag is támogatta az új szak megszervezését. 1988-ban a felvételi tájékoztatóban már meg is hirdették a szakot, de ekkor még nem volt elég jelentkező. Voltaképpen még a jogi háttér is hiányzott, hiszen a művelődési miniszter csak 1988 novemberében engedélyezte a szak létesítését, az erről szóló tájékoztató pedig csak a Művelődési Közlöny 1989. február 15-i számában jelent meg. A közleményben „informatikus-könyvtár szak” megnevezés szerepel, viszont az ötéves, kétszakos képzés során megszerezhető oklevélben a tárca az „informatikus-könyvtáros” megjelölés alkalmazását rendelte el. Eleinte a hazai – és részben az európai – hagyományoknak megfelelően a bölcsészkar feladata volt a szervezés. Különböző – elvi, gyakorlati és személyi – okok miatt azonban a Bölcsészettudományi Kar Tanácsa pár nappal az első felvételi vizsgák előtt lemondott a szakról. Az utolsó pillanatban a Természettudományi Kar dékánja, a kémikus Bazsa György átvállalta azt, és 1989 szeptemberében mégiscsak megkezdődhetett a tanítás. A címben végül a „debreceni” jelző csaknem feleslegessé vált, mert az új szak a meginduláskor egyedül a Kossuth Lajos Tudományegyetemen létezett.

Az informatikus-könyvtáros szak előzményeiről, fejlődéséről, a menet közbeni változásokról, az eredményekről és a problémákról néhány cikk már napvilágot látott, de a negyedszázad részletes históriája még feltáratlan, megíratlan. Ezúttal sem vállalkozhatunk többre, mint jubileumi megemlékezésésként néhány érdemi, jellemző mozzanat felvillantására.

*

Az első informatikus könyvtáros szakos hallgatók 1989. szeptember elején – akkor még (és azután pár évig) kizárólag angol szakkal párosítva – megkezdték tanulmányaikat. A tanítás többnyire szükségstantermekben folyt, nem volt tanészék, sőt főállású oktató sem, a TTK informatikus oktatói, valamint magasan képzett fővárosi és helyi könyvtárosok segítettek. A szakmán belüli elfogadtatás szempontjából sokat jelentett, hogy az Országos Széchényi Könyvtár megkeresésére, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási osztályának szervezésében ugyanakkor indult humáninformatika megnevezéssel egy kétéves kihelyezett levelező tagozat egyetemet végzett könyvtárosoknak.

A követlen dékáni irányítás rövid ideig tartott, ezt követően a szak gondozása a Számítóközponthoz, majd a Matematikai és Informatikai Intézethez került. Az intézet és a kar vezetésének megértő támogatásával az előzetesen megfogalmazott képzési cél, az informatikai irányultság és szemlélet jegyében formálódott az első tanterv, újabb társ-szakok bevonásával megnyugtatóan emelkedett a hallgatói létszám, lassan-lassan gyarapodott az oktatói gárda, megjelentek az első publikációk. Némi fenntartással ugyan, de a szakma is befogadta ezt a nálunk újfajta könyvtáros-képzést; ennek egyik jele, hogy 1994. október 25-26-án itt, Debrecenben rendeztük meg az országos könyvtáros-képzési konferenciát. A hallgatók 1993-tól bekapcsolódtak a tudományos diákköri mozgalomba, ahol szép eredményeket értek és érnek el. 1994. szeptember 1-jén létrejött a Komputergrafikai és Könyvtár-informatikai Tanszék, amelynek vezetői matematikusok voltak, előbb Szabó József, majd Bácsó Sándor. Az informatikus könyvtáros szak oktatói a tanszéken belül tanszéki csoportként tevékenykedtek. Ezzel egy időben történt meg a levelező tagozat áthelyezése a KLTE szervezeti keretébe. Tehát fél évtized alatt kialakultak, megszilárdultak a képzés szervezeti, tartalmi keretei, lezárult az alapozás szakasza.

A Természettudományi Kar az 1994/95-ös tanévben tért át – messze megelőzve a hazai felsőoktatási intézmények túlnyomó többségét – a tanulmányi kötelezettségek kreditrendszerben való nyilvántartására, ami e szakon is megkövetelte az addigi tan- és órarend módosítását. (Közbevetőleg megjegyzendő: központi utasításra kidolgoztuk – a nyíregyházi főiskolával közösen – a kétciklusú, BSc és MSc képzés tantervét is, de ezt az oktatási kormányzat akkor még elvetette.) Ekkor indítottuk el – kizárólag költségtérítéses formában – az öt féléves levelező képzést: egyrészt a más szakon szerzett egyetemi oklevéllel rendelkezők, másrészt a tanárképző főiskolák könyvtár szakán végzetek számára (másoddiplomás, illetve kiegészítő szak); az utóbbira nem sokkal később beiskolázhattuk a tanítóképző főiskolák könyvtáros speciálkollégiumán végzeteket is. Mindkettő igen népszerű volt, akár a debreceni szakképzés egyik sikerágazatának is tekinthető. Nem sokkal később lezajlott az egyetem akkreditációja, és a kiküldött bizottság jóváhagyta, mintegy legitimálta az informatikus könyvtáros szak addigi törekvéseit. Ösztönözte az előrelépést, és észrevételeivel hozzájárult a képzés feltételeinek javításához, a szak kedvezőbb külső megítéléséhez is. Az intézetben folyó informatikai kutatás és oktatás, valamint az egyre bővülő, tökéletesedő számítógéppark kiváló háttérrel jelentett a nemzetközi normákhoz közelítő, a kibontakozó tudásalapú társadalom sokrétű igényeit kielégíteni képes könyvtáros-képzés megvalósítására. Egyebek között zökkenők nélkül állhattunk át az internet és a hozzá kapcsolódó ismeretek oktatására és alkalmazására. Mindennek érdekében sokféle speciálkollégiumot hirdettünk meg. A debreceni egyetemen is fellendülhetett a könyvtár- és információtudomány művelése, a Matematika- és Számítástudományok (majd az Informatikai Tudományok) Doktoriskola keretében megkezdődhetett a PhD-képzés.

A két kar vezetésének megállapodása alapján újabb felvételi vizsga nélkül felvehettük a felsőbb éves egyszakos hallgatókat. Az iskolai könyvtárosok megoldatlan szakképzésének részbeni pótlására levelező tagozaton a „könyvtár-informatikai” szakirány mellett bevezettük a „könyvtárostanárt” szakirányt (en-

nek elvégzését a TTK a diplomában is feltüntette). Az egyetemi könyvtárral közösen többször kezdeményeztük – az alsó- és középfokú tanintézetek mintájára – a gyakorló könyvtár- és a gyakorlatvezető könyvtáros státus megteremtését, mindmáig eredménytelenül, ugyancsak sikertelenül próbálkoztunk az erdélyi távoktatási programmal.

Az első évtized második fele nyugalmas, teremtő időszak volt az első hazai informatikus könyvtáros szak életében. Ezt a mintát követte – a program csekély módosításával – 1994-től az egri tanárképző főiskola.

*

Felfogható elismerésnek is, hogy a 129/2001. számú, „a felsőoktatásban a bölcsészettudományi és egyes társadalomtudományi alapképzési szakok képesítési követelményeiről” szóló kormányrendelet 2002-től valamennyi hazai képzőhelyen – az egyetemeken és a főiskolákon egyaránt – az „informatikus könyvtáros szak” megnevezést tette kötelezővé. A döntést azonban több mint két éves, áldatlan vita előzte meg, egyfelől az Oktatási Minisztérium felsőoktatási főosztálya, másfelől a könyvtáros szakma képviselői szervei és a tanszékek között. Szerencsére az utóbbiak mellé állt a Magyar Akkreditációs Bizottság is; végső érve a Debreceni Egyetem (2000-ben ez lett az integrált intézmény neve) példája volt, ahol akkor már jó ideje létezett az informatikus könyvtáros szak. (Feltétlenül ide kívánczik egy megjegyzés: az egyes tanszékek neve ugyanakkor rendkívül változatos, mint ahogy a kari hovatartozás is eltérő.) A nálunk folyó munka színvonalának és kedvező tapasztalatainak újabb elismerését jelezte, hogy a képesítési követelményrendszer is nagymértékben a debreceni gyakorlatra támaszkodott. Megszűnt tehát az addigi „különállás”, ettől kezdve elvileg mindenütt az inter- vagy/és multidiszciplinaritás jegyében, informatikai szemlélettel oktatták a könyvtári stúdiumokat. Az egységesülés irányát erősítette a 2002-ben közreadott, szintén általánosan kötelező ún. kredit-rendelet. Debrecenben épp ekkor, 2002-ben különvált az Informatikai Intézet, majd hamarosan, 2004-ben létrejött az Informatikai Kar. Az ennek akkreditációjához készült tanszéki jelentés joggal fogalmazhatott így: a kormányrendelet és az itteni munka azt tükrözi, hogy a debreceni informatikus könyvtáros képzés országos rangot vívott ki. Mellesleg ez idő tájt zajlottak le az első könyvtár-informatikai témájú PhD-védések is.

*

Magyarország is csatlakozott az Európai Felsőoktatási Térség fejlesztési koncepciójához (CSEFT), amely egyebek között az addigi duális szerkezet (az elkülönült főiskolai és egyetemi szintű képzés) megváltoztatását, és a lineáris, egymásra épülő, vertikális szerkezet (alap-, mester- és doktori képzés) megvalósítását tűzte ki célul. A könyvtárosokat megdöbbenetette, hogy az ún. bolognai reform előkészítése során szinte megismétlődött a pár esztendővel korábbi vita, de ezúttal nem a szak elnevezése volt a tét, hanem a megmaradása. A Nemzeti Bologna Bizottság első tervezetében csak az „informatikus könyvtáros szakirány”

szerepelt a bölcsészettudományi képzési területen, a magyar szakos képzésen belül. A szakmai szervek (beleértve a minisztérium könyvtári főosztályát), és a képző intézmények azonnal szembefordultak az elképzeléssel. A küzdelem többirányú volt. Elsősorban a magyar szaknak való alárendelést kifogásoltuk, anakronisztikusnak tartván azt, és önálló, direkt bemenetű, három ciklusos szakképzést szorgalmaztunk. Másodsorban vitattuk – leginkább a könyvtár- és információtudomány interdiszciplináris jellegére, az ún. információs társadalom szükségleteire, továbbá a képzés hazai és külföldi helyzetére hivatkozva – a tudományterületi besorolást. Az összefogás – legalábbis részben – ezúttal is eredményt hozott. A 381/2004. (XII. 28.) számú kormányrendelet értelmében megmaradt a direkt bemenetű „informatikus könyvtáros” alap- és mesterképzési szak (180, majd 120 kredit teljesítésével). Ugyanakkor a szakot a társadalomtudományi képzési területhez, közelebbről a társadalomismereti képzési ághoz sorolták át. Ez – különösen az utóbbi években – komoly hátránnyal járt, lényegesen csökkent mind a felvehető hallgatók, mind a jelentkezők száma. Komoly kétségeink voltak az egyszakos képzést illetően is.

A döntően a 2001-es rendelet alapján kidolgozott képesítési követelmények figyelembe vételével a Komputergrafikai és Könyvtár-informatikai Tanszék a többi képzőhellyel közösen létrehívott konzorcium tagjaként nyújtotta be az alapképzési (BA) szak alapítására, majd indítására irányuló kérelmet a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz. Az engedélyezés után 2006 szeptemberében megindult az oktatás, egy ideig – a „kifutásig” – a korábbi egyetemi szak mellett. Az új, optimálisan hat féléves program elsősorban az addigi stúdiumok gyakorlati vonatkozásaira összpontosít, és – kihasználva az egyszakosság következtében megnövekedett kreditszám kínálta lehetőséget –, új elemekkel gazdagította a tananyagot, mindenekelőtt a webprogramozó szakirány bevezetésével. Hamar kiderült, hogy az informatikus könyvtáros alapképzési szak egyértelműen piac-képes formáció: a könyvtárak és más információszolgáltató helyek szívesen fogadják a végzett hallgatókat, akik vállalatoknál, egyéb gazdasági egységeknél, a médiánál, a hivataloknál stb. is elhelyezkedhetnek. Talán ezért is meglepő, hogy a levelező tagozat iránt – ahová a felvétel követelménye immár csak az érettségi – igencsak megcsappant az érdeklődés.

Már közeledett a húszéves jubileum, amikor lezárult a szak fejlődésének egy igen fontos fázisa. Miután megértek a személyi feltételek, 2008-ban az Informatikai Kar létrehozta – gyakorlatilag húsz év késéssel – az önálló Könyvtárinformatika Tanszéket. Vezetője Boda István lett, akit Csernoch Mária, majd Gilányi Attila követett. Az új tanszék bemutatkozó rendezvénye a 2008. augusztus 26-án szervezett országos könyvtári kerekasztal volt, ahol – közel másfél évtized múltán – a vendégek ismét a könyvtáros-képzésről, közelebbről az alapképzés (BA) kezdeti tapasztalatairól és a jövő esélyeiről cseréltek eszmét. A Bolognai Nyilatkozat szellemében, és a dolgok természetes rendje szerint 2009 őszén az első mester (MA) szak hallgatói is megkezdtek tanulmányaikat a MAB által akkreditált humán informatika (tartalomszolgáltató) szakirányon, nappali és levelező formában. Az elnevezés is jelzi, hogy az oktatás a könyvtári szolgáltatások jelenlegi legfejlettebb szintjét célozza meg. Ezzel egy időben (már 2008 őszétől) megoldódni látszott egy régi, mondhatni égető kérdés is:

hosszú-hosszú puhatolódzás, tervezgetés, kísérletezgetés után lehetőség nyílt a magyar könyvtárosság egyik legnagyobb csoportja, az iskolai könyvtárosok egyetemi, MA szintű szakképzésére, a könyvtárpedagógia-tanár szak keretében, mind nappali, mind levelező tagozaton. Az ún. bolognai reformmal megszüntetett kétszakosság feltámasztására tett másik kísérlet – az egyéb alapképzési szakon tanulók számára az ún. minor modul, vagy az egy éves előtanulmányok – egyelőre nemigen vált be. Talán most, az osztatlan tanárképzés visszaállítása újabb sikeres lépés lehet, legalább a könyvtáros-tanárok körében.

*

A jubileumra készülve megszámoltuk, hogy 1989–2014 között hányan végeztek a Kossuth Lajos Tudományegyetem, majd a Debreceni Egyetem informatikus könyvtáros szakán. Nappali tagozaton az egyetemi (ötéves) képzés végén 252, az alapképzési (azaz BA) formációban hat félév után 145 hallgató jelent meg az állam-, később a záróvizsga bizottság előtt (ez összesen 397). Csaknem teljesen megegyezik ezzel a levelező tagozaton (döntően a másoddiplomás és kiegészítő tagozaton) oklevelet szerzők száma: 384. Mindez együttvéve 781 fő, és ehhez jön még kb. egy tucatnyi olyan mester szakos, akik nem itt jártak alapképzésre. A szakterület méreteihez képest ez elég tetemes mennyiség. Noha pályakövető vizsgálatokat, felméréseket nem végeztünk (egy időben nem is végezhattünk volna), a karhoz eljutó információkból meglehetősen megnyugtató kép rajzolódik ki. Az egykori hallgatók becsülettel helytállnak a különféle típusú könyvtárakban és az információszolgáltatás egyéb intézményeiben, többen külföldön öregbítik az egyetem hírnevét, számosan informatikusként helyezkedtek el, néhányan tanítanak. Mindig jóleső érzés hallani, olvasni, ha valamelyikük vezető tisztségre emelkedik, vagy kitüntetést kap, hiszen ez az egykori alma mater, az egykori tanárok számára is elismerés.